

Mellem udtørring og nye strømninger

Omkring en symposierapport om dansk middelalderhistorie

Af Michael H. Gelting

I forhold til udviklingstendenserne i europæiske middelalderstudier har den danske middelalderforskning været vanskeligt stillet i de seneste årtier. Fornyelsen i udforskningen af Europas middelalder er i 1960'erne og 1970'erne i høj grad kommet fra analysen af store, homogene datamængder ud fra økonomiske og, i stigende grad, socialhistoriske problemstillinger. Undersøgelserne har kunnet tage form af bredt anlagte studier af enkelte fænomener over store dele af Europa i lange tidsrum, som f.eks. Wilhelm Abels arbejder om de europæiske landbrugskonjunkturer, eller af analyser af samspillet mellem et større antal faktorer på grundlag af intensive, lokale undersøgelser, således som det især er blevet praktiseret i Frankrig.¹ Fælles for disse undersøgelser har været, at de har kunnet bygge på skriftligt kildemateriale, der kan behandles statistisk til belysning af økonomiske og socialhistoriske spørgsmål.

Det er kun alt for velkendt, at skæbnens tilskikkelser har levnet sørgelig lidt materiale fra Danmarks middelalder, der vil kunne udnyttes på denne måde. Diplomstoffet er spredt og tilfældigt bevaret, og ser man bort

fra enkelte isolerede pragtstykker som Kong Valdemars jordebog og Roskildebispens jordebog, er der kun vraggods tilbage af middelalderligt regnskabsmateriale. Den danske kildekritiske traditions strenge kvalitetskrav har ikke gjort det lettere for de danske historikere at tilpasse sig de nye forskningstendenser – hvad vi nok bør prise os lykkelige for; dermed har vi formodentlig undgået de værste vildskud, der havde kunnet udspringe af en ukritisk overførelse på danske kilder af de teknikker, der er blevet udviklet på grundlag af det langt bedre vest- og sydeuropæiske materiale.

Men den hjemlige, faglige traditions strenge dokumentationskrav har nok også medført, at man har haft tendens til at koncentrere kræfterne om de veletablerede problemstillinger,² f.eks. inden for den politiske historie – ofte med fremragende resultater, der viser, at udviklingen af radikalt nye synspunkter langt fra altid er afhængig af anvendelsen af nye metoder eller inddragelsen af nyt kildemateriale.³ Det er imidlertid værd at pege på, at 1970'erne har været vidne til visse udviklingstendenser inden for middelalder-

---

Michael H. Gelting, f. 1951, mag.art. i historie (Aarhus Universitet), arkivar i Rigsarkivet.

* Formålet med denne artikel er at pege på nogle hovedlinjer og perspektiver i aktual dansk middelalderforskning, med udgangspunkt i beretningen fra et symposium om dansk middelalderhistorie i 1979. Der er ikke tilstræbt nogen form for bibliografisk fuldstændighed. De bøger og artikler, som er anført i det følgende – danske såvel som udenlandske – er fremdraget som eksempler, og der ligger ikke nogen værdidom i, at et arbejde ikke er omtalt.

1. Wilhelm Abels hovedværk, *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur*, udkom allerede 1935, men på grund af krigen og dens følger fik Abels hypoteser først deres virkelige gennembrud i 1950'erne. Jf. senest hans *Massenarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa*. Hamburg, Berlin 1974. – Franske regionalundersøgelser: sml. nf. note 2.
2. Den samme afhængighed af den hjemlige historikertradition gør sig naturligvis også gældende i udlandet. F.eks. har de franske regionalundersøgelser en lang stamrække; de hænger nøje sammen med den traditionelt nære forbindelse mellem fagene geografi og historie i det franske uddannelsessystem. For middelalderens vedkommende er genrens klassiker Georges Duby: *La société aux XIe et XII siècles dans la région mâconnaise*. Paris 1953.
3. F.eks. Carsten Breengaard: *Muren om Israels hus. Regnum og sacerdotium i Danmark 1050-1170*. G. E. C. Gad 1982. Jf. nf. note 12.

forskningen i udlandet, som åbner interessante, nye perspektiver også for dansk middelalderhistorie, først og fremmest ved den stadig stærkere indflydelse fra etnologien og antropologien.

De skitserede problemer afspejler sig tydeligt i indlæggen på det dobbeltsymposium om dansk middelalderhistorie og om Saxo Grammaticus, der blev afholdt i København i anledning af universitetsjubilæet 1979. Naturligt nok gælder det især den egentlig historiske del af symposiet, som nu foreligger trykt under titlen »Danish Medieval History – New Currents«. ⁴ Den danske forskningstraditions vanskeligheder ved at tilpasse nye problemstillinger til det kildemateriale, der står til rådighed, bliver bragt særlig klart frem i de to indledende danske bidrag: Niels Lunds og Kai Hørby's udblik over henholdsvis vikingetidens og middelalderens *socialhistorie*. Begge artikler viser en fundamental pessimisme med hensyn til mulighederne for at kunne skrive en virkelig socialhistorie for disse tidlige perioders vedkommende; men samtidig afspejler de to forskellige grundholdninger inden for den danske kildekritiske tradition.

Niels Lunds holdning er den mest kompromisløse og fører ham til en radikal skepsis over for alle hidtidige forskningsresultater inden for vikingetidens socialhistorie, uanset om de er nået på grundlag af historisk, arkæologisk eller filologisk materiale. Antallet af ubekendte faktorer omkring det bevarede materiales tilblivelse er for stort, og tilfældighederne omkring dets bevaring er for uigennemskuelige, til at en generaliserende tolkning er mulig. Enhver, der selv er opdraget i den kildekritiske tradition, kan se argumenternes rigtighed; men resultatet er så negativt, at man må sige, at Niels Lund her har gennemført den kildekritiske analyse *ad absurdum*. Når

en konsekvent anvendelse af en videnskabelig teknik på et givet materiale og en given problemstilling giver så magre resultater, nødes man til at konkludere, at teknikken ikke er tilpasset til problemstilling og kildemateriale. Der er behov for metodisk nytænkning.

Et spændende, men i sidste ende overordentlig problematisk eksempel på nytænkning er den såkaldte »new archaeology«. Dens forsøg på at indkredse sociale forhold i forhistorisk tid ved at anvende avancerede statistiske analyseteknikker på arkæologisk materiale er ofte fascinerende læsning; men de forsøg, der er blevet gjort på at anvende den på dansk vikingetids materiale, ⁵ viser, at den har de samme begrænsninger som de traditionelle analyseteknikker. Også her strander tolkningen ofte på det forhold, at det bevarede materiale *ikke* udgør et tilfældigt udsnit (i statistisk forstand) af det, der engang har eksisteret, og at vi *ikke* kender alle de faktorer, der har bestemt bevaringen af det, der nu er levnet.

En fremgangsmåde, som måske er bedre tilpasset til kildernes karakter, er blevet udkastet af retshistorikeren Ole Fenger nogle år efter symposiet i København. ⁶ Udgangspunkt for Fenger er de *kvalitative* oplysninger om forhistoriske samfunds materielle levevilkår, som arkæologien kan give. Ved en forsigtig sammenligning med retstilstandene i bedre belyste samfund på tilsvarende materielle kulturtrin skulle man kunne nå frem til at udskille nogle ældre lag i de danske landskabslove, der kan formodes at gå tilbage til forhistorisk tid. Hvert af de fag, denne tværfaglige idé berører, vil have sine metodiske problemer med dens gennemførelse; men den forekommer lovende som et forsøg på at affinde sig med hovedproblemet, kildernes fragmentariske og upræcise karakter, uden hverken at

4. *Danish Medieval History – New Currents*. Ed. Niels Skyum-Nielsen & Niels Lund. Museum Tusulanum 1981. 258 s. Bidragene er alle på engelsk. I betragtning af publikationens internationale sigte er det beklageligt, at man ikke har ladet en dansk- og tyskkyndig, engelsksproget historiker foretage en sproglig bearbejdelse af manuskripterne. Bogen skæmmes af talrige danicismer og germanismer, som til tider gør teksten unødigt vanskeligt tilgængelig. Begrebet »stadsret« oversættes til engelsk på tre forskellige måder, hvoraf den ene – civic rights – må betegnes som direkte vildledende. Og »trends« ville nok være en bedre gengivelse af det danske ord »strømninger« end titlens »currents«.

5. Især Klavs Randsborg: *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. Duckworth 1980.

6. Ole Fenger: *Gammeldansk ret*. Centrum 1983.

give op over for det eller at ignorere det. Det svageste punkt i den skitserede metode er, at den kun tillader at identificere områder, hvor det forhistoriske Danmark ligner andre samfund på samme kulturtrin; kulturelle forskelle vil være meget vanskeligere at dokumentere.

Interessant nok er det også landskabslovene, Kai Hørby slutter med at pege på i sit langt mere positive vue over forskningen i Danmarks socialhistorie i middelalderen. Vel erkender Hørby, at store og centrale problemstillinger på dette område ikke lader sig belyse tilstrækkeligt ved hjælp af de bevarede kilder; men denne erkendelse fører ham frem til en nøgtern afvejning af, hvor der er mulighed for at gøre en frugtbar indsats, om resultaterne så også kun skulle have begrænset rækkevidde. I denne forbindelse fremhæver han især landskabslovene, ikke for at bruge dem som kilder til endnu ældre samfundsforhold og retstilstande, men med en opfordring til at studere lovhåndskrifterne og deres variationer som vidnesbyrd om en levende retspraksis op gennem middelalderen. Her ved slutter han sig til den fremherskende tendens i de senere års retshistoriske forskning. Den germanistiske traditions søgen efter den oprindelige germanske ret bag om landskabslovenes tekst er ved at blive forladt til fordel for en interesse for lovene som en levende del af samfundet, der forandres og udvikler sig med dette. Denne tendens afspejler sig også i den artikel i samlingen, som mest eksplicit beskæftiger sig med landskabslovene, Nanna Damsholts undersøgelse af behandlingen af voldtægt i danske litterære og juridiske tekster fra 1100- og 1200-tallet. Artiklens hovedformål er netop at indkredse den udvikling i holdningen til voldtægtsforbrydelsen, som af-

spejler sig i periodens kilder (jf. videre nedenfor). Den germanistiske traditions problemstillinger er dog også repræsenteret i symposierapporten: Erich Hoffmanns studie over landsdelenes politiske autonomi og forhold til kongerigets enhed op gennem middelalderen sigter først og fremmest på at kunne slutte tilbage til vikingetidens statsopbygning. Dette er en af de artikler i bogen, hvor man ikke finder betegnelsen »nye strømninger« ganske dækkende.

Kai Hørby peger også på andre problemstillinger og kildegrupper, som afventer behandling ud fra en socialhistorisk synsvinkel: således de bevarede nekrologier og gavebøger med deres oplysninger om gejstlige institutioners velgørere, og udenlandske arkivers oplysninger om dansk handelshistorie. Det er imidlertid karakteristisk for de forskningsmuligheder, Hørby især peger på, at de indebærer en forskydning af forskningens kronologiske tyngdepunkt fra højmiddelalderen til middelalderens sidste tre århundreder. Det er en tendens, som er blevet bekræftet ved de senere års publikationer inden for dansk middelalderhistorie, hvor senmiddelalderen har indtaget en meget fremtrædende plads – omend det er den politiske historie snarere end socialhistorien, der har været i fokus.⁷

Denne kronologiske forskydning afspejler sig imidlertid kun i begrænset omfang i »Danish Medieval History – New Currents«. Af de danske bidrag er der kun ét, Svend Gissels redegørelse for ødegårdsprojektets resultater, som udelukkende beskæftiger sig med senmiddelalderen.⁸ Symposiets tyngdepunkt er tiden før 1350 – en afgrænsning af middelalderen, som måske nok har været nødvendig for at sikre en rimeligt afrundet sammenhæng

7. Det gælder især de større værker: Esben Albrechtsen: *Herredømmet over Sønderjylland 1375–1404*. Den danske historiske Forening 1981. Aksel E. Christensen: *Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439*. Gyldendal 1980. Poul Enemark: *Kriseår 1448–1451*. Akademisk Forlag 1981. Jens E. Olesen: *Rigsråd. Kongemagt. Union*. Universitetsforlaget i Aarhus 1980. Samme: *Unionskrige og stændersamfund*. Sst. 1983. – Af vigtige arbejder om senmiddelalderlig socialhistorie kan nævnes Erland Porsmose: *Bønder, bryder og tjenere*. Odense Universitetsforlag 1983. Jørgen Würtz Sørensen: *Bondeoprør i Danmark 1438–1441*. Landbohistorisk Selskab 1983.

8. Blandt de udenlandske bidragydere beskæftiger Klaus Friedland sig udelukkende med senmiddelalderen i sin artikel om Danmarks rolle i Nordeuropas økonomiske system; det samme gælder Helmut Jägers præsentation af centraleuropæisk ødegårdsforskning. Men også blandt de udenlandske bidrag dominerer højmiddelalderen.

i symposiets forhandlinger, men som man vist ellers kun ser anvendt på Italiens historie!

Symposiets emne er altså først og fremmest tendenserne inden for udforskningen af Danmarks historie i sen vikingetid og højmiddelalder – groft sagt 900–1350. Udvalget af artikler – specielt artiklerne af danske historikere – bør være et udtryk for, hvilke områder symposiets arrangører i 1979 har opfattet som »spydspidser« i udforskningen af denne periode.

Socialhistorien er allerede drøftet – de to artikler giver dog som nævnt nærmest indtryk af at ville forklare, hvorfor en internationalt dominerende forskningstendens har haft svært ved at slå igennem i dansk middelalderforskning. Derudover er der bidrag om kvindehistorie (Nanna Damsholt om voldtægt; Georges Duby om aristokratiets kvinders stilling i 1100-tallets Frankrig); om forfatningshistorie (Erich Hoffmann om forholdet mellem landsdele og rigsenhed; Niels Skyum-Nielsen om det danske styre i Estland); om byer og handel (Olaf Olsen om Projekt Middelalderbyen; Peter Sawyer om angelsaksiske markeder; Klaus Friedland om Danmark som led i Nordeuropas økonomiske system i senmiddelalderen); om borge (Walter Janssen om den europæiske baggrund; Hans Stiesdal om danske voldsteder; og et kort resumé af Tage E. Christiansens dramatiske og sensationelle datering af Trelleborg); om den senmiddelalderlige landbrugskrise (Helmut Jäger om Centraleuropa, Svend Gissel om Danmark).

Listen kan give anledning til nogle overvejelser, både ved det, den indeholder, og ved det, den udelader.

Et af de problemer, der trænger sig på i dansk middelalderforskning, er spørgsmålet om kongemagtens karakter i vikingetid og ældre middelalder; det fremdrages da også af både Niels Lund og Kai Hørby, ligesom Tage E. Christiansens datering af Trelleborg har im-

plikationer for besvarelsen af dette spørgsmål. Diskussionen af kongemagtens karakter har stået højt på historikernes dagsorden i det mindste siden Arup udsendte første bind af sin Danmarkshistorie i 1925,⁹ med dens radikale afvisning af kongemagten som central samfundsfaktor i vikingetiden. I stedet så Arup kirken som den afgørende, organiserende og fornyende kraft i det gammeldanske samfund. På dette punkt har den følgende generation gjort kraftigt op med ham, og især Skyum-Nielsen har betonet kirkens svage samfundsmæssige stilling, idet den var et fremmedelement, afhængigt af kongemagtens aktive støtte.¹⁰ Alle synes dog enige om, at vikingetidens kongers samfundsmæssige beføjelser var begrænsede, og at Valdemarstiden 1157–1241 betegner et vendepunkt, hvor kongen opnåede en magtfuldkommenhed, der var ukendt af de foregående århundreders herskere:

Denne linje i debatten er fortsat i årene efter symposiet i 1979. Fremmest blandt de senere indlæg bør nævnes Carsten Breengaards disputats fra 1982: Muren om Israels hus.¹¹ Breengaards bog er et blændende bevis på, at et historisk emne kan blive gennemgribende fornyet uden ændring af hævdevundne analysemetoder, men blot ved en præcisering og modernisering af problemstillingen – i dette tilfælde ved konsekvent at betragte kirkens indpasning i det gammeldanske slægtssamfund som et *socialt* problem, der dominerede Danmarks historie (eller i det mindste udformningen af de skriftlige kilder!) 1100-tallet igennem.¹² Men Breengaards bog synes også at vise, at diskussionen om kongens og kirkens magt før Valdemarstiden er ved at komme ind i en blindgyde. Breengard synes at skildre et samfund, hvor Arups svage kongemagt og Skyum-Nielsens magtesløse kirke stod som de eneste samlende faktorer i et rige, der bestod af et løst konglomerat af autonome slægtssamfund.

9. Erik Arup: *Danmarks Historie I: Til 1282*. Kbh., Hagerup 1925.

10. Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*. Munksgaard 1971.

11. Ovf. note 3.

12. Jf. Inge Skovgaard-Petersens anmeldelse i *Historisk Tidsskrift* 84, 1984, s. 95–108, som fremhæver rigtigheden af denne betragtning, samtidig med at den påpeger væsentlige svagheder i Breengaards tolkning.

De sidste årtiers arkæologiske resultater gør imidlertid vikingetidens svage kongemagt stadig mere problematisk. De militære ingeniørarbejder, der nu kan tidsfæstes til 900-tallets anden halvdel, forudsætter en forbløffende mobilisering af rigets økonomiske ressourcer. Vigtigere er dog måske bygrundlæggelserne – Hedeby, Århus, Lund, og måske flere, hvor det kan vises eller sandsynliggøres, at grundlæggelsen er sket på kongeligt initiativ. Ringborge, broer, forsvarsvolde har vel kunnet opføres ved en kortvarig, ekstraordinær indsats. Men grundlæggelsen af byer, handelspladser, har forudsat en magt, der på mere varig vis har kunnet garantere tilrejsende købmænds sikkerhed, fysisk og økonomisk. Kan man så sikkert som Niels Lund (s. 29) fastslå, at »(the early kings) had no jurisdictional powers«? Deres domsmagt har måske ikke svaret til senere århundreders – men kan man forestille sig en sikring af købmændenes fred uden en eller anden form for jurisdiktion?¹³ Dette er et punkt, hvor Ole Fengers efterlysning af sammenligninger med andre samfund på samme kulturtrin måske vil kunne give interessante fingerpeg.¹⁴

Efter symposiets afholdelse er der i forbindelse med bebyggelsehistoriske undersøgelser endog fremkommet hypoteser om kongemagtens krav om regelmæssige militære og økonomiske ydelser fra landbefolkningen som i det mindste en stærkt medvirkende faktor bag den varige omstrukturering af bebyggelsen, der synes at kunne påvises omkring og efter år 1000; og også de seneste undersøgelser af det højmiddelalderlige godssystem har peget på, at et kraftigt og regelmæssigt kongeligt afgiftstryk på befolkningen må dateres længere tilbage end tidligere antaget.¹⁵

Alle elementerne til en omvurdering af den danske kongemagt i 900-1000-årene er endnu ikke til stede, men meget tyder på, at dette bliver et mere centralt spørgsmål i de kommende års forskning, end symposierapporten lader ane.

De åbne spørgsmål om vikingetidens kongemagts karakter er dog til stede, eksplicit og implicit, i »Danish Medieval History – New Currents«. Derimod optræder et andet, klassisk tema i dansk middelalderforskning kun som en vished: *Valdemarernes stærke kongemagt*, som Kai Hørby betegner som et af de afgørende vendepunkter i Danmarks middelalder. Her må man konstatere, at de forløbne fem år siden symposiets afholdelse har været vidne til nye forskningsmæssige udviklinger, der formentlig vil give Valdemarstidens kongemagt en mere kontroversiel rolle i forskningen i de kommende år.

Ole Fenger har i sin lille bog om Gammeldansk ret¹⁶ foretaget et frontalangreb på den hævdvundne opfattelse af Valdemarernes magtfuldkommenhed. Historikerne har ladet sig blænde af diplomernes sprogdragt og har tegnet Valdemarerne i enevoldskongens billede, med en lovgivningsmagt, som savner sin lige i samtidens Europa. Nærlæsning af dokumenterne i deres idémæssige og sociale kontekst viser et langt mere ordinært middelalderligt kongedømme, som ikke lovgav, men (gen) fandt gammel ret, og hvis afgørelser ikke blev truffet ved magtbud, men som resultat af moden drøftelse med og accept fra den aristokratiske kreds, der havde et naturligt krav på at råde kongen.

Denne radikale omvurdering af 1100–1200-årenes stærke kongemagt kunne vel knap forudses i 1979. Alligevel kan man beklage, at

13. Jf. de beslægtede overvejelser over sammenhængen mellem byernes og kongemagtens udvikling hos Else Roesdahl: *Danmarks vikingetid*, Gyldendal 1980, s. 94, og Inge Skovgaard-Petersen i *Danmarks historie*, bd. 1, Gyldendal 1977, s. 140–142.

14. Evt. afrikanske riger syd for Sahara før kolonitiden? Disse statsdannelse var ofte karakteriseret ved militær beherskelse af handelscentre og handelsveje, og ligesom vikingetidens Danmark var de under kulturel påvirkning fra Middelhavskulturerne, i dette tilfælde dog i islamisk udformning.

15. Erland Porsmose: *Den regulerede landsby. Studier over bebyggelsesudviklingen på Fyn i tiden fra ca. 1700 til ca. 1000 e.Kr. fødsel*, Odense Universitetsforlag 1981, s. 453–455. Erik Ulsig: Landboer og bryder, skat og landgilde. De danske fæstebønder og deres afgifter i det 12. og 13. århundrede (*Middelalder, metode og medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen ...*, red. Karsten Fledelius, Niels Lund og Herluf Nielsen, Museum Tusulanum 1981, s. 137–166), s. 158–159.

16. Se note 6.

symposiet ikke gav større plads til den politiske historie. Studiet af Danmarks politiske historie i middelalderen har længe været domineret af statsretlige problemstillinger. De senere års voksende interesse for socialhistoriske spørgsmål – og ikke mindst for sociale konflikter – har imidlertid medført nogle ganske væsentlige perspektivændringer. Selv om 1960'ernes og 1970'ernes nymarxistiske strømninger kun har sat sig få direkte spor i dansk middelalderforskning (i symposierapporten er de overhovedet ikke repræsenteret), har de ført til en skærpet bevidsthed om betydningen af forholdet mellem udbyttede og udbyttere, hvad enten disse sidste optrådte i skikkelse af kongemagt, af verdslige godsejere eller af kirkelige institutioner. Dette har nødvendigvis medført en stærkere fremhævelse af det fundamentale interessefællesskab, som bag ved alle indbyrdes stridigheder bandt kongemagt og gejstligt og verdsligt aristokrati sammen over for den menige befolkning.

Anskuet ud fra denne synsvinkel mister en af dansk middelalderhistories »hovedakser«, kampen mellem *kongemagt* og *aristokrati*, noget af sin fundamentale karakter. Trods de undertiden dybe og bitre modsætninger mellem landets ledende mænd må man erkende, at stridighederne var interne magtkampe inden for et politisk system, hvis grundlæggende træk, godsejerklassens herredømme over bønderne, forblev uantastet. Samarbejdet mellem kongemagt og aristokrati bliver dermed et mere væsentligt og interessant træk end de store og små stridigheder om den nøjagtige fordeling af udbytningens afkast.

Symposiets præsident, afdøde professor Niels Skyum-Nielsen, har selv leveret et af de vægtigste forskningsbidrag i denne retning;¹⁷ i symposierapporten går han imidlertid ikke direkte ind på disse spørgsmål, idet hans bi-

drag drejer sig om det danske herredømme i Estland. Valget af dette emne er dog næppe helt uden forbindelse med de ovennævnte spørgsmål. Ændringen af synsvinklen på Danmarks politiske historie i middelalderen fra det statsretlige til det socialhistoriske gør det også muligt definitivt at bryde med en ældre opfattelse af de skandinaviske landes politiske system som noget radikalt forskelligt fra de vesteuropæiske feudaltater – et brud, som blev indledt af Aksel E. Christensen med hans *Kongemagt og Aristokrati*.¹⁸ I denne henseende kommer de senere års europæiske forskning den danske i møde ved en stærk nuancering af det statsretlige feudalismebegreb: den nordfranske, politiske feudalstruktur opfattes ikke længere som en art absolut målestok for beskrivelsen af Europas politiske strukturer i 1000–1200-årene, men som én blandt utallige variationer over en fælles politisk organisationsform, hver især betinget af lokale sociale strukturer og traditioner.¹⁹ I dette perspektiv kan de skandinaviske lande indplaceres i et kontinuum af afskygninger af den feudale stat.

I tråd hermed har netop Skyum-Nielsen stærkere end tidligere forskere peget på tidlige tegn på påvirkninger fra den vesteuropæiske feudalismes politiske organisationsformer.²⁰ Og den samme synsvinkel gør det muligt at lade Estland indgå i en helhedsbetragtning af det danske rige under og efter Valdemarerne,²¹ hvor det i den tidligere forskning har haft karakter af et irrelevant, feudalt fremmedelement. Man kunne imidlertid ønske sig disse perspektiver trukket stærkere op i Skyum-Nielsens bidrag til symposierapporten.²²

I det hele må man sige, at de skitserede tendenser i retning af en mere socialhistorisk betonet tolkning af den politiske historie

17. Se note 10.

18. Aksel E. Christensen: *Kongemagt og Aristokrati*. Kbh. 1945.

19. F.eks. *Structures féodales et féodalisme dans l'Occident méditerranéen, Xe-XIIIe siècles*. Ecole Française de Rome 1980.

20. Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave* s. 78, 84, 207–209. Jf. også C. A. Christensen: Roskildekirkens jordegods før år 1200. Fra skibengods til bispegods (*Historisk Tidsskrift* 80, 1980, s. 29–39).

21. Mest udpræget i Thomas Riis: *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332*. Odense University Press 1977.

22. Som også antydtes af Helge Paludan i et gensvar til Skyum-Nielsen på symposiet (s. 136).

endnu ikke er slået fuldt igennem. Det vigtigste bidrag i denne retning, Skyum-Nielsens Kvinde og Slave,²³ er mere en materialesamling end et egentligt synteseværk, og der er endnu behov for megen forskning, ikke blot inden for den politiske historie, men også for at nå til en bedre erkendelse af selve samfundsudviklingen. På dette område er de senere års vigtigste fornyelse nok kommet gennem et tæt samarbejde mellem historikerne og en af arkæologiens forholdsvis nye discipliner, *middelalderarkæologien*.

Vel kan arkæologien først og fremmest belyse den materielle kultur, som de skriftlige kilder kun rummer få og uklare oplysninger om – omend Tage E. Christiansens datering af Trelleborg til 980/81 er et eksempel på, at nye arkæologiske dateringsmetoder som dendrokronologien har givet arkæologerne hidtil ukendte muligheder for at bidrage til den politiske historie med præcise dateringer af militære anlæg og andre bygningsarbejder. Omvendt er det overordentlig vanskeligt at bringe de skriftlige vidnesbyrd om institutionelle og retlige forhold i direkte forbindelse med arkæologiske levn. Men det har længe været klart, at historikerne ikke kan forlade sig alene på de sparsomme og ofte kryptiske skriftlige kilder, hvis man skal forstå middelalderens samfundsudvikling. Samarbejdet mellem arkæologer og historikere har da også en lang tradition i Danmark; men mange indlæg på symposiet i 1979 vidner om, at dette samarbejde er blevet intensiveret i 1970'erne – ikke mindst gennem det historisk-arkæologiske samarbejdes to »flagskibe«, Ødegårdsprojektet og Projekt Middelalderbyen – i øvrigt begge projekter, som også inddrager andre videnskaber.

Disse to projekter adskiller sig noget i udgangspunkt og sigte. Middelalderbyens primære formål er at skabe et arbejdsredskab for

fremtidig forskning ved at etablere sikre data om tidspunktet for byernes grundlæggelse og forløbet af deres topografiske udvikling; projektet har ikke bundet sig til at belyse nogen enkelt, aktuel problemstilling, og det har ret udpræget deskriptiv karakter.²⁴ Ødegårdsprojektet er mere problemorienteret; det tager udgangspunkt i den internationale debat om den senmiddelalderlige agrarkrisens årsager og forløb, og det søger at tolke den skandinaviske udvikling på baggrund heraf.²⁵ Udarbejdelsen af hypoteser om generelle årsagssammenhænge spiller derfor en større rolle i Ødegårdsprojektet end i Projekt Middelalderbyen.

Hermed skal det ikke antydes, at Projekt Middelalderbyen skulle være mindre perspektivrigt end Ødegårdsprojektet. Et eksempel på de rige forskningsmuligheder, Middelalderby-projektet åbner, er de undersøgelser, der er foretaget inden for projektets rammer af det middelalderlige ejendomsbegreb i købstæderne.²⁶ Med rette er det i denne forbindelse blevet påpeget, at de sidste to århundreders postulering af et absolut ejendomsbegreb som en af samfundets grundpiller udgør en af de største vanskeligheder for forståelsen af de middelalderlige besiddelsesforhold, der var baseret på et fleksibelt, »funktionelt adkomstbegreb«. Og i denne forbindelse fremhæves det, at historikernes uklare opfattelse af de middelalderlige besiddelsesforhold i øjeblikket gør tolkningen af de mest fundamentale ændringer i det danske middelalderlige landbrugssamfund problematiske – specielt i diskussionen af godsstrukturens udvikling og overgangen fra »selveje« til fæste i 1200-tallet.

Projekt Middelalderbyens formål begrænser nødvendigvis undersøgelsen af besiddelsesretten til forholdene i købstæderne. Og på en måde er selve afgrænsningen og gennemførelsen af de to store projekter et udslag af en

23. Se note 10.

24. Denne karakteristisk af projektet må tages med det forbehold, at en afsluttende rapport endnu ikke foreligger.

25. Svend Gissel m.fl.: *Desertion and Land Colonization in the Nordic Countries c. 1300–1600*. Almqvist & Wiksell 1981.

26. Ole Fenger, Bodil Møller Knudsen, Helle Reinholdt: »I være have«. Om ret til hus og jord i middelalderbyen. Dupl. rapport om registrering af kilder vedrørende adkomst til fast ejendom på grundlag af det i projekt »Middelalderbyen« indsamlede materiale fra ti danske byer. Århus 1982.

ejendommelighed ved den danske middelalderforskning i dens helhed: tilbøjeligheden til at studere *landdistrikter og byer* (købstæder) hver for sig. Rigtig nok er man i Projekt Middelalderbyen meget opmærksom på de geografiske faktorer, der medvirkede til at bestemme byernes placering og senere udvikling, herunder forbindelsesvejene til oplandet;²⁷ og udviklingen i handelen med landbrugsvarer spiller en væsentlig, omend sekundær rolle i Ødegårdsprojektets tolkninger af øde-lægningsprocessen i 1300–1400-årene.²⁸ Men argumenterne er gerne holdt i meget almene vendinger. Her såvel som i andre diskussioner af middelalderens danske økonomi og samfundsforhold savner man en nærmere overvejelse af relationerne mellem byer og opland.²⁹ Alle er enige om at se etableringen af et tæt net af privilegerede købstæder under Valdemarerne som et væsentligt nyt træk, ikke mindst som vidnesbyrd om landets økonomiske og kulturelle vækst og deltagelse i den internationale handels udvikling. Men de nærmere *interne* årsagssammenhænge bag denne udvikling såvel som dens følger synes ikke at være blevet udforsket. Etableringen af købstæder må formodes at have medført ganske væsentlige ændringer i mønsteret for udveksling af landets produkter – om ikke umiddelbart, så dog på lidt længere sigt. De mulige konsekvenser heraf for landbrugssamfundets drifts- og organisationsformer har i forskningen stået helt i skyggen af interne drivkræfter i landbrugssamfundet, først og fremmest befolkningsudviklingen. Man sav-

ner mere dybtgående overvejelser over samspillet mellem by og land i middelalderen.

Det skal indrømmes, at problemet ikke er specielt for dansk middelalderforskning; man genfinder det i meget store dele af litteraturen om Europas økonomi og samfund i middelalderen. Udforskningen af by-land-relationerne støder nemlig på overordentlig store dokumentationsproblemer, hvad såvel de arkæologiske som de skriftlige kilder angår. Man kan beklage, at symposiet ikke præsenterede en interessant forskningsdiskussion, som netop var i fuld gang omkring 1979, og som bl.a. kunne bidrage til at belyse forholdet mellem land og by – nemlig diskussionerne omkring mønternes funktion i det danske samfund i højmiddelalderen.³⁰ De kildekritiske vanskeligheder ved at rekonstruere møntcirkulationen bør ikke undervurderes,³¹ men hypotesen om, at mønternes udbredelse i landdistrikterne først for alvor tog fart et århundrede efter, at mønter bliver hyppige blandt jordfund fra byerne, bør følges op med videre undersøgelser; kan hypotesen bestyrkes, tyder den på en ændring i by-land-relationerne omkring midten af 1200-tallet.

I Vesteuropa mener Georges Duby at kunne konstatere en afgørende kvalitativ og kvantitativ ændring i forholdet mellem den landlige godsøkonomi og byerne i årene omkring 1180.³² Indtil da havde landbruget været den mest dynamiske og ekspanderende sektors; efter 1180 gik initiativet stadig mere udpræget over til byerne, såvel økonomisk som i udformningen af de domine-

27. *Ti byer*. Dupl. diskussionsoplæg til mødet på Skarrildhus maj 1980.

28. Gissel m.fl.: *Desertion and Land Colonization*, s. 188–204.

29. Dette forhold afspejler sig f.eks. tydeligt i Kai Hørby's afsnit i Niels Lund og Kai Hørby: *Dansk social historie bd. 2: Samfundet i vikingetid og middelalder 800–1500*, Gyldendal 1980, hvor relationerne mellem by og land kun får meget begrænset plads i diskussionen af byernes udvikling.

30. Kirsten Bendixen: Mønternes funktion i Danmark i perioden c. 1075 til c. 1300 belyst ved skriftlige og numismatiske kildeudsagn (*Fortid og Nutid XXVII*, 1977, s. 4–20). Samme: Møntcirkulation i Danmark fra Vikingetid til Valdemarssønnerne (*Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1978, udk. 1980, s. 155–190). Bjørn Poulsen: Møntbrug i Danmark 1100–1300 (*Fortid og Nutid XXVIII*, 1979, s. 281–285, jf. Kirsten Bendixen: Møntcirkulation i Danmark i Middelalderen, sst. XXVIII, 1980, s. 456–457).

31. Det er måske nok sket i de nævnte artikler om møntcirkulationen i Danmarks middelalder. Man synes ikke fuldt ud at have taget hensyn til, at eftersom størsteparten af møntfundene fra landdistrikterne stammer fra kirkeudgravninger, bliver den kronologiske fordeling af de fundne mønter delvis afhængig af kirkernes opførelsestidspunkt.

32. Georges Duby: *Guerriers et paysans, VIIe–XIIe siècle. Premier essor de l'économie européenne*. Gallimard 1973.

rende tankesæt. Groft sagt begyndte profitmentaliteten at fortrænge den aristokratiske gave- og plyndringsøkonomi.

Så vidtgående hypoteser vil det danske kildemateriale vel ikke tillade. Ikke desto mindre er det værd at overveje, om tilsvarende udviklinger har gjort sig gældende i Danmark, eventuelt med en forsinkelse på en generation eller to. Ved kun at stille spørgsmål, som kildematerialet kan belyse direkte, udnytter man ikke dets muligheder fuldt ud.

Med disse overvejelser er der antydnet en inspirationskilde, som formentlig vil få stor betydning for dansk middelalderforskning i de kommende år, netop fordi den åbner for nye udnyttelsesmuligheder for de sparsomme danske skriftlige kilder fra middelalderen: »mentalitetshistorien«.

Mentalitetshistorien er endnu et eksempel på den fornyelse, historievidenskaben har fået ved inspiration fra nabovidenskaberne. Det er en forskningsretning, som især er blomstret frem i 1970'erne, navnlig i Frankrig. Baggrund for den var nok bl.a. en vis skuffelse over 1950'ernes og 1960'ernes meget økonomisk-historisk orienterede samfundshistorie, hvor økonomiske faktorer og mekanismer kunne have en tendens til at optræde som selvstændigt »handlende« enheder, mens man i nogen grad glemte, at økonomiske mekanismer fungerer gennem mennesker – og dermed er afhængige af disse menneskers måde at opfatte og forestille sig deres situation, af deres prioriteringer etc.

Inspirationen til at komme ud over denne vanskelighed har man bl.a. hentet i antropologien, som længe har interesseret sig for de symbolske aspekter af cirkulationen af værdier i ikke-europæiske samfund.³³ Den samme inspiration har gjort sig gældende for socialhistorien, hvor antropologernes interesse for ægteskabs- og slægtskabsmønstre har afspejlet sig i mange historiske arbejder.³⁴ Det gælder om at udforske tidligere tiders »mentale strukturer« i deres vekselvirkning med de sociale og økonomiske strukturer: hvilket begrebsapparat og hvilke værdinormer har man haft til at erkende omverdenen, og hvordan har disse forhold formet og begrænset de enkelte menneskers handlinger?

Sådanne problemstillinger har medført fornyet interesse for kildetyper, som historikerne i nogle årtier havde ladet glide noget i baggrunden: de berettende kilder og litterære tekster, der er mindst lige så værdifulde som adkomstbreve, jordebøger og regnskaber, når det drejer sig om at afdække bevidste og ubevidste holdninger og adfærdsmønstre. Mange undersøgelser har formet sig som en nærlæsning af en enkelt eller nogle få tekster.³⁵ Andre har fastholdt en kvantitativ analysemetode, men med inddragelse af ikke-skriftlige kildegrupper, f.eks. den folkelige kirkekunst.³⁶

Mentalitetshistorien har tiltrukket sig megen berettiget kritik, ikke mindst fordi betydningen af forskerens subjektive vurderinger for den samlede tolkning er mere gennemskuelig end i andre historiske traditioner,

33. F.eks. Marcel Mauss: *Essai sur le don, forme archaïque de l'échange*. 1925.

34. Georges Duby, som deltog i symposiet, er i sit forfatterskab karakteristisk for udviklingen. Hans ældre arbejder er klassiske eksempler på økonomisk-social historie – den regionale undersøgelse af egnen omkring Mâcon fra 1953 (ovf. note 2) og synteseværket *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe-XVe siècles)*. *Essai de synthèse et perspectives de recherches*. Aubier Montaigne 1962. Hans nye synteseværk fra 1973, *Guerriers et paysans* (ovf. note 32) har allerede en anden karakter: heri udforsker han ikke blot økonomiske mekanismer, driftsformer og sociale strukturer, men også deres sammenhæng med mentale holdninger. Og i sine senere bøger (*Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Gallimard 1978; *Le chevalier, la femme et le prêtre: Le mariage dans la France féodale*, Hachette 1981) er det dybtliggende strukturelle fænomener i de europæiske samfund, han tager op: opfattelsen af samfundets opbygning, ægteskabets udvikling. – Antropologien er langtfra mentalitetshistoriens eneste inspirationskilde. Også den strukturalistiske lingvistik og psykologien har betydning for dens udvikling.

35. F.eks. Georges Duby: *Le dimanche de Bouvines, 27 juillet 1214*. Gallimard 1973. De samtidige skildringer af slaget ved Bouvines bliver her gjort til udgangspunkt for en bredt anlagt skildring af krig, fred, kamp og sejr, og af de holdninger, der knyttede sig til dem i det tidlige 1200-tal.

36. G. & M. Vovelle: *Vision de la mort et de l'au-delà en Provence d'après les autels des âmes du Purgatoire, XV-XXe siècles*. A. Colin 1970.

samtidig med at der savnes alment anerkendte, objektive kriterier for afprøvning af hypotesernes bærekraft.³⁷ Det er en forskningsdisciplin, som kræver megen kritisk sans for at holde sig på den gyldne middelvej mellem den blotte bekræftelse af selvindlysende banaliteter og den ukontrollerede, subjektive tolkning. For dansk middelalderforskning åbner den imidlertid interessante perspektiver, idet dens problemstillinger og metoder giver nye muligheder for at udnytte de berettende kilder, de litterære tekster og billedkunsten fra Danmarks middelalder, kilder som indtil nu i lidt for høj grad er blevet reduceret til stenbrud, hvorfra historikeren alt efter sine interesser kunne uddrage nogle spredte byggesten i form af isolerede, konkrete data – og i øvrigt lade konteksten, den »litterære udsmykning« ligge som faget udvedkommende. I et mentalitetshistorisk perspektiv er det netop denne litterære udsmykning, der har værdi som kilde til udforskningen af en given tids holdninger og tankesæt.

Med sin interesse for bearbejdelsen af enkelte tekster får mentalitetshistorien betydelige lighedspunkter med litteraturforskningen, og det er naturligt, at den mentalitetshistoriske synsvinkel i dansk middelalderforskning først synes at skulle gøre sig gældende på et af de områder, hvor litteratur- og historieforskning længe har kunnet samarbejde: studiet af *Saxos Gesta Danorum*. Saxoforskningen var genstand for 1979-symposiets anden halvdel,³⁸ men er også repræsenteret i »Danish Medieval History – New Currents«.

Indlæggene på det egentlige Saxo-symposium rettede sig overvejende mod »klassiske« problemer om tekstoverlevering og kilder, litterær struktur og tolkning af enkelte skikkelser og episoder.³⁹ Den mentalitetshistoriske inspiration mærkes især i Nanna Damsholts forsøg på at indkredse ændringer i holdningen til voldtægtsforbrydelsen omkring 1200, bl.a. med Saxo som kilde.⁴⁰ Siden er tendensen blevet fortsat bl.a. af N. H. Holmqvist-Larsen i hans bog *Møer, skjoldmøer og krigere*,⁴¹ hvori han søger at eftervise en brydning mellem ældre og nyere holdninger til ægteskab og kønsroller inden for Saxos tekst. Resultaterne af disse undersøgelser er interessante, omend nødvendigvis temmelig hypotetiske. Og det turde være indlysende, at så fascinerende en forfatter Saxo end er – eller rettere, netop på grund af Saxos enestående litterære kvaliteter – kan han ikke være noget typisk udtryk for sin samtid. Studiet af middelalderens holdninger og tankesæt må – som i Nanna Damsholts artikel – inddrage andre, mindre rige, men måske også mere jævne og umiddelbare tekster.

I denne forbindelse bør der fremhæves et træk, som har været karakteristisk for Saxoforskningen siden Saxo-kollokvierne i København 1969–70,⁴² nemlig en voksende forståelse af, at Saxo ikke kan tolkes uden at inddrage kirkens ideologi; et banebrydende eksempel herpå er Inge Skovgaard-Petersens påvisning af, at kristendommens og kirkehistoriens kronologi bestemmer den overordnede disposition af Saxos værk.⁴³

37. F.eks. Emmanuel Le Roy Laduries fascinerende bog om *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Gallimard 1975, som ved sin fremkomst virkede som en åbenbaring af helt nye aspekter af 1300-tallets samfund, men som hurtigt blev udsat for sønderlemmende kritik for sin vilkårlige udvælgelse og tolkning af kildesteder uden hensyn til deres kontekst. Se f.eks. Karen Glente: *Processen mod Beatrice de Lagleize. Inkvissionsakter fra Languedoc*. Institut for Religionssociologi, Københavns Universitet u.å.

38. Udgivet samtidig med *Danish Medieval History – New Currents* under titlen *Saxo Grammaticus – A Medieval Author between Norse and Latin Culture*, ed. Karsten Friis-Jensen. Museum Tusulanum 1981. 173 s.

39. De kildekritiske og metodiske problemer i sådanne undersøgelser er ofte analoge med mentalitetshistoriens vanskeligheder. Det springer især i øjnene i Kurt Johannessons inspirerende, men problematiske *Saxo Grammaticus, Komposition och världsbild i Gesta Danorum*, Almqvist & Wiksell 1978, hvis hovedteser han opsummerede på symposiet.

40. *Danish Medieval History* s. 71–93.

41. N. H. Holmqvist-Larsen: *Møer, skjoldmøer og krigere. En studie i og omkring 7. bog af Saxo's Gesta Danorum*. Museum Tusulanum 1983.

42. *Saxostudier (Saxo-kollokvierne ved Københavns Universitet)*, red. Ivan Boserup. Museum Tusulanum 1975.

43. *Sst.* s. 20–27, jf. Inge Skovgaard-Petersen: Saxo, Historian of the Patria (*Medieval Scandinavia* 2, 1969, s. 54–77); siden fulgt op af Kurt Johannesson i hans ovennævnte Saxo-tolkning (se note 39).

Denne udvikling må i høj grad hilses velkommen. Dansk middelalderforskning har været kendetegnet af en ejendommelig mangel på interesse for *kirken*. Man har beskæftiget sig med kirken som politisk magtfaktor – med den konklusion, at kongemagten og det verdslige aristokrati satte snævre grænser for kirkens selvstændige udfoldelsesmuligheder.⁴⁴ Der er foretaget undersøgelser af kirkens administrative apparat;⁴⁵ og først og fremmest har man udnyttet det rige kildemateriale, der viser kirkens rolle som godsejer. Men de ideer, den danske kirke stod for, og dens indre liv har stået helt i skyggen af andre problemstillinger. En undtagelse udgør Anne Riisings disputats om Danmarks middelalderlige prædiken,⁴⁶ men karakteristisk nok synes dette arbejde ikke at have vakt større genklang i de følgende års forskning,⁴⁷ lige så lidt som den udgivelse af de fåtallige bevarede, liturgiske håndskrifter fra Danmarks middelalder, som blev påbegyndt i 1970.⁴⁸ Denne negligering af kirken har været et dominerende træk i de senere årtiers danske middelalderforskning – på trods af, at man ikke har været blind for kirkens påvirkning af det verdslige samfunds normer.⁴⁹

»Danish Medieval History – New Currents« er i den henseende et godt udtryk for dansk middelalderforskning i 1970'erne. Ikke en eneste artikel har kirkelige forhold som hovedemne; kun én artikel – Nanna Damsholts – beskæftiger sig mere indgående med kirken. Det er betegnende, at det netop er det ene bidrag til symposiet, der primært beskæftiger

sig med udviklingen i holdninger og tankesæt, som interesserer sig for teologiske spørgsmål. Men skal man i dansk middelalderforskning nå ud over udforskningen af de materielle forhold og nå frem til rimelige hypoteser om de holdninger og tankesæt, der formedes under indtryk af disse materielle kår – om ikke andet, så hos de danske gejstlige, som har skabt det meste af det bevarede kildemateriale – da må historikerne tage middelalderens teologi og religiøsitet og gejstlighedens almindelse mere alvorligt end hidtil. Kirken var en enhed, og det er ikke problemfrit at isolere visse dele af dens virke som relevante for »historien«, mens resten kan overlades til teologiens og litteraturhistoriens specialister. Ved arbejdet med middelalderens kirkelige tekster drejer det sig ikke kun om at vise, hvordan kirkens materielle interesser formede dens teologi og morallære;⁵⁰ man må også søge at forstå, hvordan gejstlighedens ideologiske opdragelse formede dens opfattelse af verden omkring den, og dermed også dens samfundsmæssige prioriteringer.

I årene efter 1979 har man kunnet notere en øget interesse for den danske kirke i middelalderen, på flere forskellige planer. Men det må også bemærkes, at initiativerne i denne retning ofte er udgået fra forskere med rod uden for den danske faghistorikertradition. Skarpest står juristen og retshistorikeren Ole Fenger – også her – med sin stærke understregning af kirkerettens betydning for Danmarks middelalderlige retsudvikling,⁵¹ – en betydning, der hidtil har været temmelig

44. F.eks. Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave* (ovf. note 10).

45. Troels Dahlerup: *Det danske Sysselprovsti i Middelalderen*. G. E. C. Gad 1968. Også på dette punkt er videre socialhistoriske problemstillinger blevet inddraget i de senere år. Ebbe Nyborg: Enkeltmænd og fællesskaber i organiseringen af det romanske sognekirkebyggeri (*Strejlflys over Danmarks bygningskultur – Festskrift til Harald Langberg*, Nationalmuseet 1979, s. 37–64).

46. Anne Riising: *Danmarks middelalderlige prædiken*. G. E. C. Gad 1969.

47. En vigtig undtagelse udgør udnyttelsen af bl.a. prædikelitteraturen til at indkredse forestillingsverdenen bag djævlerestillingerne i danske middelalderlige kalkmalerier: Ebbe Nyborg: *Fanden på væggen*. Wormianum 1978. Både denne bog og Anne Riisings disputats behandler først og fremmest senmiddelalderen.

48. *Bibliotheca liturgica danica*. Vol. I: *The Manual from Notmark*, ed. Knud Ottosen. G. E. C. Gad 1970. Vol. II: *The Manual from Bystorp*, ed. Bengt Strömberg. Edition Egtved 1982.

49. F.eks. Skyum-Nielsen: *Kvinde og Slave*, bl.a. s. 193–194. Men hele bogen er i øvrigt præget af manglende vilje til at analysere kirkelige tankegange som andet end kamouflage for materielle interesser (således den nedvurderede tolkning af ærkebiskop Eskils brev fra fangenskabets s. 99 og 166).

50. Jf. ovf. note 49.

51. Fenger: *Gammeldansk ret* (se note 6), sml. Ole Fenger: *Romerret i Norden*, Berlingske Forlag 1977.

overset i forskningen. Religionshistorikeren Carsten Breengaards arbejde er tidligere omtalt; han er netop inspireret af Fengers undersøgelser, når han fremhæver kirkens udefinerede retsstilling i det gammeldanske slægtsamfund som *det* fundamentale sociale og politiske problem i 1000–1100-årenes Danmark.⁵² Og der skulle en indvandret amerikansk historiker til at foretage en samlet undersøgelse af de danske cistercienserklostre, der anskuer dem som andet og mere end økonomiske og politiske enheder.⁵³

Det er endnu for tidligt at sige, hvor stor genklang disse strømninger vil finde i den danske historikerverden; men meget tyder på, at de strenge tider, universiteterne i øjeblikket går igennem, i det mindste vil have den gunstige virkning, at universitetsinstitutterne tvinges til at samarbejde tættere end før. Forskningstraditioner inden for historie, litteratur, kunsthistorie, filosofi etc., som i universiteternes overbefolkede år i 1960'erne og 1970'erne kunne udvikle sig hver for sig uden mere end sporadisk indbyrdes kontakt, er begyndt at indgå i lovende samarbejde om konkrete problemstillinger, omend endnu på mindre ambitiøst niveau end det mere vel-etablerede samarbejde mellem historikere og arkæologer. I disse nye tværfaglige initiativer er det ofte netop kirken og middelalderens mentaliteter, der udgør det samlende tema, de forskellige fagtraditioner kan mødes om at belyse.⁵⁴

Nogle af de aktuelle strømninger i samfundet nødsager også historikerne til at gå nye

veje. *Kvindernes historie* er et godt eksempel herpå. Skyum-Nielsens Kvinde og Slave viser, at den traditionelle kildekritiske analyse hurtigt kommer til kort, når det gælder at belyse kvindernes stilling i middelalderen. Det er ikke tilfældigt, at det netop er Nanna Damsholts bidrag til symposierapporten, som søger nye veje i kombinationen af litterær og retshistorisk analyse.

»Danish Medieval History – New Currents« viser den inspiration og det udbytte, historie og arkæologi kan have af et tæt tværfagligt samarbejde. Udbygningen af dette samarbejde er formentlig en af de mest lovende tendenser i 1970'ernes danske middelalderforskning. Men symposierapporten synes også at vise, at dansk middelalderforskning har behov for ny inspiration fra andre nabovidenskaber for at forny sig og sine metoder. Den stærke kildekritiske tradition har sin uvurderlige styrke i, at den giver danske historikere en fremragende skoling i stringent analyse af de foreliggende kilder. Men symposierapporten tyder på, at den også tenderer til at indsnævre viften af mulige forskningsemner.

Dansk middelalderforsknings problem i 1980'erne kan måske beskrives således: hvordan kan man forny problemstillinger og metoder, således at man kommer på højde med de spørgsmål, der optager nutidens samfund og internationale historieforskning – uden at give afkald på den kildekritiske traditions værdier?

---

52. Sml. ovf. note 3 og 12. Breengard bygger på Ole Fengers disputats *Fejde og mandebod. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret*. Juristforbundets Forlag 1971.

53. Brian Patrick McGuire: *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes, Roles, and Functions in Medieval Society*. Cistercian Publications 1982.

54. Således på Københavns Universitet en række igangværende tværfaglige samarbejder om bl.a. Anders Sunesen, Middelalderens mennesker, Bibelen i middelalderen, Krig og fred i middelalderen. En del af disse emner studeres dog primært med europæisk sigte.